

BORDEA: CÂMP TOPONIMIC ȘI ETIMOLOGII*

MIRCEA CIUBOTARU**

În *Letopisețul Țării Moldovei*, Ion Neculce relatează un episod anecdotic din timpul mazelirii lui Dumitrașco Cantacuzino din a doua sa domnie (1685), când, nemulțumit de jafurile camarilei acestui domn prefanariot, „s-au burzului tot târgul și slujitorimea asupra grecilor” (Neculce 1980: 82). Atunci, armașul Flondor l-a prins pe păharnicul Mavrodin, l-a bătut, l-a dezbrăcat, l-a legat pe un cal, cu fața spre coada animalului, și l-a plimbat prin mijlocul târgului, spre Copou, cu îndemnul: *Dzi, grece, cal murgu la fântâna Bordii*, dar acesta nu putea rosti toate cuvintele, ci doar *alogo murgu sto fântâna Bordii*, iar „slugile lui Flondor îi da palme și-i dzicè: *Dzi, grece, bine, nu dzice așè*. Acest fel de zeefet frumos i-au făcut” (*ibidem*: 83). Episodul este plasat, prin confuzie, și într-o narațiune care relatează despre o revoltă a boierilor contra grecilor, în noiembrie 1742 (Codrescu 1891: 389).

Prima atestare documentară a acelei fântâni o arată ca fiind pe vechea moșie Borosești, din ținutul Vasluiului, în anul 1682, când se întărea o stăpânire asupra unor poieni din Codrul Iașilor, de la Cetate, de la Fântâna Bordii (DOC. IAȘI a: 511). Într-o hotarnică a acelorași poieni, din 11 august 1693, se menționa un drum care se pogora pe o culme de deal spre Fântâna Bordii (DOC. IAȘI b: 52). Așadar, o fântână cu acest nume, bine-cunoscută ieșenilor, exista cu certitudine încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Este localizată cu precizie într-un plan al moșiei Borosești, din anul 1807, la cca 500 m vest de actualul Sanatoriu TBC Bârnova, pe marginea drumului mare de la Vaslui spre Iași, drum care atunci mergea, de la Scânteia spre nord, pe culmea dealului de deasupra satului actual Pădureni (fost Speriați), din comuna Grajduri. În acest plan, lângă o *Fontină* este figurată *Poșta de la Bordă* (BAR, H, CFR, nr. 432; ridicat de ing. Franz Joh. Paupera). Mențiunile și reprezentările cartografice ulterioare ale acestei renumite

* Contribuția de față a constituit subiectul unei comunicări prezentate în cadrul celei de a treia ediții a Simpozionului național „Toponimia între istorie, geografie și lingvistică”, organizat de Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” și Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, din cadrul Academiei Române – Filiala Iași, în colaborare cu Departamentul de cercetare interdisciplinar – Domeniul socio-uman al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Iași, 26 mai 2016).

** Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, Bulevardul Carol I, nr. 11, România.

fântâni sunt numeroase. Selectăm: *Fântâna Bordei*, la obârșia pârâului Cucoara (ANI, EPITR., nr. 67, plan din 1845); *Fântâna Bordei*, în *Plan de hotărnicie a moșiilor Borosești și Cujba* (ANI, HP, nr. 566, anul 1882); *Font. Bordii*, în ATLAS MOLD. (anul 1892).

1. Câmpul toponimic *Bordea*

Un reper toponimic poate crea, prin polarizare, un câmp toponimic divers și bogat în elemente componente. Între reperi, fântânile și podurile, foarte importante în trecut, ca și astăzi, fiind cunoscute de mulți călători și trecători, au putut să-și transfere numele asupra unor obiecte geografice de mari dimensiuni. De pildă, numai în spațiul actual al României am numărat 52 de sate, câteva dispărute, numite *Fântâna*, *Fântânele*, *Fântâni* și *Fântânile* (unele cu determinant: *Banului*, *Doamnei*, *Mare*, *Vechi* etc.) (Ghinea, Ghinea 2000: 213–214), și 61 de sate cu numele *Podu* sau *Poduri(le)*, cu sau fără determinați, lexicali și antroponimici (*ibidem*: 414–416). Câteva sute sau poate mii de locuri, de regulă terenuri agricole, pășuni, fânețe și altele sunt desemnate cu entopicele *fântână* și *pod*, în sintagme cu prepoziția *la* sau în perifraze toponimice. Numele *Bordea*, inițial determinant personal în sintagma *Fântâna Bordii*, este apoi regăsit într-un câmp de o complexitate remarcabilă.

Fântâna era într-o poiană de pe culmea înaltă a dealurilor de la sud de Iași, loc de popas obligatoriu pentru odihna călătorilor și animalelor, după urcușul lung și foarte dificil, îndeosebi pe panta de nord a dealului. Este sigur că prima polarizare toponimică s-a produs prin denumirea acestei poieni. *Poiana de la Borde* este menționată la 27 aprilie 1801 (ANI, EPITR., *Moșia Borosești*, nr. 53 /73/).

Oronimul *Dealul Bordea*, cu mențiuni în multe surse (dintre care selectăm: ANI, ISPR. IAȘI, dos. 3851/1841–1842, Chiriță 1888: 32, 62, 178, 184, 196, 209, 210, dar și *Dealul Bordii/ Dealul Bordei*: ANI, ISPR. IAȘI, dos. 3851/1841, f. 5, Chiriță 1888: 32, 122), desemna inițial înălțimea pe care se afla Fântâna Bordii. Acel loc a fost numit și *Piscul Bordei* (Chiriță 1888: 32). Oronimul *Bordea* a căpătat treptat o extensie notabilă spre est, până la satul Slobozia, și spre vest, denumind o culme de cca 15 km, până deasupra satului Mânjești, culme care despărțea ținuturile Cârliștura și Vaslui (ANI, MJM, dos. 225, f. 213, mențiune din anul 1847) și Iași și Vaslui (Chiriță 1888: 62, 90, 178 – Bordea, culme; Chiriță 1889: 26, 38, 117; Obreja 1979: 29, culme deluroasă).

Pădurea Bordei și-a luat numele de la dealul pe care îl acoperă pe ambii versanți. Este menționată, fără denumire, încă din secolul al XVII-lea, ca o mare pădure de fag. Pădurea Bordei avea, la Iași și în împrejurimi, cel puțin din secolul al XVII-lea și până în secolul al XIX-lea, un renume similar cu cel al pădurilor Vlăsia, Strunga sau Herța. Călătorii străini se temeau când intrau în pădure (*Călători* 1973: 22, anul 1632, Paolo Bonici; *Călători* 1976: 31, anul 1653, Paul de

Alep), căci la Scânteia era un adevărat cuib de tâlhari (*Călători* 1973: 117, anul 1636, Jerzy Krasinski), iar mangalagii de la Dobrovăț și din cele două sate numite după 1800 *Cărbunari* erau la fel de periculoși. De aceea, găsim în 1824 niște poterași turci la Borde (SĂMILE VISTIERIEI: 441), iar în 1832 apare informația despre cinci făcători de rele care au prădat pe un sublocotenent rus la Poșta Bordea (ANI, ISPR. IAȘI, dos. 1482). Tema brigandajului transpare în *Pădurea de la Bordia*, comedie vodevil din 1859 (ANI, MS, nr. 272 și 290), de T(eodor) Porfiriu (1828–1863), poet minor, traducător și autor al unor vodeviluri reprezentate la Teatrul Național din Iași (DLROM: 703–704, articol semnat de Gabriela Drăgoi). Ca trup al pădurii Borosești, Bordea era situat în 1912 la sud-vest de actualul Sanatoriu TBC Bârnova (ANI, HP, nr. 2381). Un canton de pădurărie de la Bordea era reparat în 1933 (ANI, EPITR., dos. 1310).

În poiană, la fântâna Bordei de pe moșia Borosești, a apărut în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea o stație de poștă, *Poșta de la Bordea*, pe drumul mare dintre Iași și Vaslui, prin Scânteia, unde în 1772–1773 slujeau 70 de poștași, liudi din satele Borăști și Șcheia din ținutul Vasluiului (MEF: 174). Nu era, așadar, acolo un sat în acei ani. *Poșta de la Bordă* este reprezentată într-un plan din anul 1807 (BAR, H, CFR, nr. 432) și menționată pentru repartiția a trei chile de ovăz în 1812 (ANI, DOC. 499/8). În 1812, se măsoară imașul menziliului de la Bordea (ANI, EPITR., pachet 38, plic 2, nr. 78). Acolo erau Dealul Poșta Veche și Dealul Cailor, știute de locuitorii din preajmă la sfârșitul secolului al XIX-lea (Densușianu 1893: f. 359 r.).

Fiindcă vechea fântână s-a ruinat sau a secat, pe același loc sau în imediata apropiere a fost făcută o cișmea cu uluce pentru adăpatul cailor, care a dăinuit mai mult de un secol, cf. toponimele *Crâșma la Uluce* (ANI, HP, nr. 3229, Planul economic al moșiilor Borosești și Cujba, anul 1869), *Ulucele* (ANI, HP, nr. 566, anul 1882), *La Uluci* (HARTA VAS., anul 1889). Aici s-a constituit, în jurul anului 1800, o așezare, permanentă, numită în 1820 *Cișmeaua Bordei*, un sat cu 51 de locuitori, pe moșia Borosești a spătarului Ioan Costachi (Epureanu), sat înregistrat în ținutul Iași doar fiindcă mai mulți liudi erau în slujba unor boieri din capitală, mai ales ca mangalagii (CAT. IAȘI 1820: 262–264, 321). Unii dintre aceștia, înregistrați ca bejenari la Borosești, apar și în catagrafia ținutului Vaslui (CAT. VASLUI 1820: 276–277). Satul a dăinuit aici până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (CHARTA MOLD.).

La poștă, mutată la cca 2 km vest, pe moșia alăturată, a Mănăstirii Bârnova, s-au stabilit, treptat, slujitori, recenzați în anul 1820 în satul Poșta Bordea, când erau acolo 25 de liudi, dintre care 13 surugii, căpitanul poștei, doi crâcimari și alții (CAT. IAȘI 1820: 265–266, 322). Câțiva căruceri și surugii ai poștei locuiau atunci la Dobrovăț și Ciocârlești (CAT. VASLUI 1820: 178, 252).

Probabil, după 1820, poșta s-a mutat pe o moșie vecină, apoi din nou pe moșia Borosești, de vreme ce, în 1827, Vistieria poruncea ca să mute iarăși stația pe moșia Mănăstirii Bârnova, la o crâșmă (ANI, EPITR., pachet 39/84). Poșta nu

s-a mutat însă atunci, s-au reparat doar acoperișul grajdului, gardul de la ogradă și de la imășul cailor (ANI, ISPR. IAȘI, dos. 181/1830, f. 3 r., 91 r.). „Stația” Bordea și „magazalele” de la Bordea erau folosite la 1828 de ruși (ANI, ISPR. IAȘI, dos. 30/1828, f. 15–16, 74 r.). Harta rusă din anul 1830 arată poșta mutată pe drumul care va deveni traseu al șoselei Iași–Vaslui, prin satul Grajduri, unde era o altă crâșmă: *Crâșma de la Borde*, în 1834 (ANI, MĂN. BĂRNOVA, dos. 9/1834, f. 3 r., 4 r.); un jidov orândar (ANI, ISPR. IAȘI, dos. 3851/1841, f. 5) era la crâșma din Dealul Bordei (ANI, MĂN. BĂRNOVA, dos. 9/1834, f. 19, anul 1846). Crâșma la Bordea, cu trei case, apare în 1869 pe locul satului actual Bordea, atunci situat pe moșia Valea Satului a Statului (fostă a Mănăstirii Bârnova), în hotar cu Boroseștii (ANI, HP, 3229). Numeroase alte documente atestă Poșta de la Bordea, cu numele slujitorilor, cheltuieli de întreținere, reparații de podețe și ale drumului mare de poștă, repartizare de imășuri pentru cai (ANI, ISPR. IAȘI, dos. 181/1830, f. 3 r., 91, 228/1830, f. 14 v.–15 r., 2451/1836–1837, 2624/1837, f. 15 r., 3457/1840, 3482/1840, 3572/ 1840–1841). În anul 1893, se dădea informația eronată că în satul Grajduri ar fi fost grajdurile poștei vechi de la Bordea (Densușianu 1893: f. 404 r.). Satul (atestat cu acest nume în anul 1820) era însă mult prea departe de poștă și situat pe o moșie boierească pe care nu a existat o poștă. Satul Borde de pe locul actual este reprezentat pe *Harta generală a Moldovei*, a lui Filipescu-Dubău, Iași, 1853, și în alte documente cartografice. După desființarea serviciului de poștă cu cai, odată cu deschiderea circulației pe calea ferată Iași–Vaslui, în anul 1892, a dăinuit până în prezent așezarea numită *Bordea* (un cătun din comuna Grajduri, neoficializat ca sat), mult extinsă după 1990 cu casele de vacanță ale ieșenilor.

Drumul cel mare ce iese la Bordea, la 1754 (Codrescu 1889: 115), desemna drumul vechi, lung și foarte dificil, de la Iași spre Scânteia, pe la fântâna Bordii și pe deasupra satului Speriați. *Drumul Bordea* (Chiriță 1888: 32) sau *Drumul Bordii* (ANI, ISPR. IAȘI, dos. 3572/1840, f. 6 r., Chiriță 1888: 32, 219, ANI, HP, nr. 2359, Planul general al moșiei Valea Satului, în 1898) este cel de pe traseul actual, începând de la Șanta, realizat în anii 1833–1836, după un plan mai vechi (ANI, SSM, dos. 277). Drumul nu mai urca până la fosta fântână a Bordei. A fost îmbunătățit în anul 1858 (ANI, MLP, dos. nr. 721/1858).

P(ârâul) Bordea este reprezentat ca un mic afluent, temporar, al Pârâului Bacalu (= Cucoara, afluent stâng al Rebricei), în *Planul parcelar al Pădurii Borosești*, din noiembrie 1912 (ANI, HP, nr. 2381).

Pronunția locală a toponimului este *Bordea* și, la genitiv, *Bordii* sau *Borzii*, prin alternanța consonantică normală *d/z*; cf. și *Turda/Turzii*, (Dealul *Repedea/Repezii* (Iași), *Oradea/Orăzii*, *Vedeal/Vezii* etc. Din acest genitiv a fost refăcut nominativul *Borza*, care apare ca nume oficial al unei tarlale (*Tarlaua Borza*) din partea de est a satului Bordea (Chirica, Tanasachi 1984: 158). Forma nu este uzuală în localitate.

2. Etimologie toponimică

Originea personală a toponimului primar *Fântâna Bordii* este transparentă și indiscutabilă. Chiar și legenda locală explică denumirea Piscului Bordea prin numele unui haiduc, care, pe la 1730, prăda și ucidea pe turci, greci și tătari (Chiriță 1888: 33). Este însă foarte puțin probabil ca fântâna Bordii de dinainte de anul 1682 să fi fost făcută de un tâlhar de codru (de regulă, numele fântânilor au legătură cu oameni care le-au săpat pe cheltuiala lor), astfel încât, pentru o etimologie absolută, ar trebui identificat acel locuitor dispus la fapte bune sau stimulat de un alt interes, poate din satul Borosești. Un nume *Bordea* nu apare însă în documentele cunoscute sau inedite, cercetate, ale acestui sat.

3. Etimologie antroponimică

Numele *Bordea* este destul de răspândit în Moldova, cu atestări de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Cele mai vechi documentează nume de țigani robi (DIR, A, XVI/4: 59, anul 1592–1593; DRH, A, IX: 334, anul 1597), iar în veacurile următoare ocurențele sunt numeroase, în variantele *Borda*, *Borde*, *Bordea*, desemnând, ca nume de familie, persoane de varii condiții, inclusiv armeni sau mazili, dar nu și boieri. În secolul al XIX-lea, numărul liuzilor înregistrați în catagrafii cu acest nume sporește semnificativ, astfel încât ocurențele dovedesc o difuziune generală a sa în Moldova. De pildă, în ținutul Vaslui apar patru *Bordea* la Poienari (CAT. VASLUI 1820: 20, 23, 37) și cinci la Vovriești (*ibidem*: 38, 43, 44). În același an, în ținutul Iași erau recenzați trei *Bordea* (CAT. IAȘI 1820: 8, 74), la Hârlău unul (CAT. HÂRLĂU 1820: 9), la Bacău 10 (CAT. BACĂU 1820: 248, 256, 305, 306, 391, 409), la Roman doi (CAT. ROMAN 1820: 4, 119) și la Putna 14 (CAT. PUTNA 1820: 85, 86, 128, 138, 139, 141, 142, 155, 288, 323, 403). Un sat apărut în secolul al XIX-lea, *Bordea*, din comuna Ștefan cel Mare, județul Neamț, atestă indirect un neam *Bordea* în această localitate, ca și satele *Bordești* din județele Alba și Vrancea sau Izvorul Bordii, sat în județul Mehedinți, în 1822 (DIR, RĂSCOALA DIN 1821: 197), azi, satul Izvorul Bârzii.

Mult mai grăitoare pentru răspândirea pe teritoriul României a acestui nume sunt datele prelucrate în DFNFR: 302–303. Astfel, pentru simplificare, însumând numerele de persoane cu numele *Borda*, *Borde*, *Bordea*, *Bordi* și *Bordia*, care sunt variante grafice, fonetice și gramaticale ale aceluiași nume, rezultă următoarea repartiție pe provincii istorice: 2187 în Transilvania, 1496 în Moldova, 681 în Muntenia (plus 245 în București), 383 în Oltenia, 183 în Banat, 165 în Dobrogea, 153 în Crișana și 28 în Maramureș. În provinciile din interiorul arcului carpatic, sunt 2551 de persoane, iar în exterior 2970. Nu cunoaștem numărul persoanelor cu aceste nume din Basarabia și Bucovina înstrăinată, dar putem presupune că cifra ar spori semnificativ pentru Moldova istorică, depășind, probabil, cifra din Transilvania. Este

imposibil de evaluat azi rolul migrației populației după 1950 în reconfigurarea acestei statistici pentru perioadele anterioare, de mai mare stabilitate a persoanelor în cadrul vechilor zone istorice. Concluzia care interesează acum este aceea că acest antroponim acoperă, cel puțin în secolul al XX-lea, întreg spațiul românesc. Trebuie luate în considerare și cele 946 de persoane cu numele *Burda*, *Burdă*, *Burde*, *Burdea* și *Burdia*, cu o repartitie teritorială similară (DFNFR: 382), dintre care unele, puține, pot fi variante grafice corupte ale antroponimelor de mai sus, majoritatea având însă o bază lexicală diferită (Constantinescu 1963: 223, sub *Burdu*, și Iordan 1983: 89, propun apelativele *burdă*, variantă pentru *bujdă*, și *burde* „pântecos”). Fără o documentare specială, nu putem aprecia nici câte dintre numeroasele nume *Borza* (4305) sau *Borzea* (333) ar trebui explicate prin alternanța consonantică a numelui *Bordea*, probabil extrem de puține, etimonul maghiar *borz* „bursuc” sau derivatul regresiv *borz* „zbârlit” din *borzoș* (< magh. *borzas*, *borzos* „zbârlit”) (DELR: 269, s.v. *borzoș*) fiind argumentat și de repartitia covârșitoare a acestor nume în Crișana și Transilvania (DFNFR: 310–311).

Pentru etimologia antroponimului *Bordea* prima opțiune este apelativul *bordea*. Constantinescu 1963: 210, s.v. *Bord*, indică relația *Bordea* cu subst. *bordea* „nălucă, sperietoare”, remarcând și răspândirea numelui pretutindeni. Numele *Bord* este explicat prin subst. *bord* „bolovan mare, bordan”, iar *Borda* prin *bord* + suf. *-a* sau magh. *borda* „coaste de om”. Iordan (1983: 73) acceptă etimologia numelui *Bordea*, dar propune pentru *Borda* etimonul *bordă* „cunună de flori artificiale pentru mirese”, fără să excludă magh. *borda* „coastă”. DELR înregistrează apelativul *bordea*, s.n. (mitol. pop.), căruia îi găsește prima apariție la 1730, în antrop. *Bordea*, ignorând numeroasele atestări mult mai vechi (vezi *supra*).

O perspectivă care se dorește originală, dar care se dovedește a fi doar speculativă o întâlnim într-o interpretare etnologică a relației dintre toponimul *Bordea* și apelativul *bordea*, în articolul Adinei Hulubaș, *Codrul Borzei – valori matriciale*. Ignorând veriga intermediară, antroponimul *Bordea*, citat totuși concesiv (Hulubaș 2006: 50) dintr-un studiu al nostru (Ciubotaru 1991: 308), Adina Hulubaș vede în numele pădurii din romanul *Noaptea de Sânziene* (1934) al lui Mihail Sadoveanu un argument pentru a așeza pădurea, în același timp aparținând unei geografii reale, vasluiene, dar și mitologică, vrăjtită, sub puterea unei divinități malefice, *Borza*. Se știe cu precizie că romancierul, pasionat de vânătoare, poposea adesea în marea pădure *Bordea*, fiind găzduit de dr. Corneliu Gancevici, medicul șef al Sanatoriului TBC de la Bârnova, și însoțit de pădurarul de la cantonul Ofileanu, din pădurea Boroseștilor. Volumul de povestiri vânătoarești *Țara de dincolo de negură* (1926) este transfigurarea literară a unor experiențe cinegetice foarte concrete. În *Noaptea de Sânziene*, M. Sadoveanu folosește forma populară locală a numelui *Bordea*, în sintagmele genitivale *pădurea Borzei*, *pârâul Borzei*, precum și forma de nominativ *Borza*. Mai multe afirmații ale cercetătoarei citate au scopul de a demonstra intenția romancierului de a „țese subtil simbolurile

chiar în sânul unui relief reperabil, dar fertil contagiunii cu sacralul” (Hulubaș 2006: 50). În principiu, viziunea sadoveniană este în acord cu această constatare, dar alte alegații nu sunt acoperite de textul romanului. Autoarea consideră că „alegerea numelui de codru nu este deloc întâmplătoare”, fiindcă spațiul este pus „sub protecția unui spirit puternic și temut, devenit un *genius loci* al genezei silvestre” (*ibidem*: 51). Un argument „deosebit de important” pentru demonstrație ar fi acela că satul Bordea a fost identificat cu satul Pădureni, numit anterior Speriați, citându-se inexact studiul nostru amintit în care, într-adevăr, am documentat schimbarea numelui *Speriați* (1832) în *Pădureni* (1964), dar această așezare se află la 2 km distanță de fostul sat Cișmeaua Bordii și la peste un kilometru de satul actual Bordea. Numele *Speriați* este fie o poreclă colectivă a locuitorilor, fie un plural direct de la antroponimul *Speriatul*. Nicio sursă folclorică dintre cele citate nu confirmă calificarea făpturii mitologice a Borzei ca demon silvestru, asociat cu Muma Pădurii doar fiindcă se crede că Borza este „o babă urâtă care mănâncă numai copii” (*ibidem*). Apoi, nicăieri în opera lui M. Sadoveanu codrul/pădurea nu este un spațiu terifiant, stăpânit de Muma Pădurii, nu este nici întunecata pădure teutonică. Secvența citată dintr-un descântec de strâns („Din pădurea neagră/ O ișât Borza neagră/ Cu ochii holbaț/ Cu gura cascată/ Cu limba spânzurată”) nu este suficientă pentru a pune sub stăpânirea malefică a demonului spațiul păduros și cu atât mai puțin cel sadovenian, care este o „dumbravă minunată”, un tărâm misterios, sacru, în care, în noaptea de Sânziene, cerul se deschide și păsările glăsuiesc, fiind auzite doar de inițiați. Nu am găsit în *Noaptea de Sânziene* niciun pasaj explicit, o referință la acest demon sau măcar o sugestie pentru o interpretare în sensul urmărit. Încercând să preîntâmpine observația critică, printr-un artificiu de interpretare a dialecticii contrariilor cosmice, a raportului dintre Nefârțate și Creația divină, autoarea ajunge la afirmația speculativă: „Codrul Borzei este tărâmul pe care și Borza l-a izvodit. Punerea Haosului la temelia lumii schimbă polaritatea principiului și astfel Borza ajunge un duh care veghează asupra universului ordonat și primește în sânul lui sufletele celor dispăruți” (*ibidem*). Textele folclorice citate (și nu sunt foarte multe) conturează pe *bordea/borza* mai curând ca pe un demon al casei și gospodăriei, care îi sperie pe copiii mici tentați de bunătățile din cămară sau din beci, este „baubau”, uneori Moșu, este „caua caua”, „boarza boarza” sau „boaza boaza” din amenințările bunicilor și părinților cu care încearcă să înfrâneze „obrazniciile” copilărești. Confirm din experiența personală a vârstei mici întâlnirea mea deloc terifiantă cu... *bordea*. Se vede că personajul folcloric are o față *soft*, pentru uzul cotidian... și una *hard*, aceea din descântece. Nu-i întrezăresc chipul în *Noaptea de Sânziene*, în pofida numelui pădurii Bordea, ales de scriitor din rațiuni vânătorești. În afara acestei obiecții, hermeneutica etnologică a Adinei Hulubaș referitoare la relația dintre sacru și profan în acest roman este acceptabilă.

4. Etimologie lexicală

Substantivul comun *bordea*, considerat neutru, este cunoscut dicționarelor principale ale limbii române cu sensul atestat de texte din mitologia populară. În DA, este definit ca „ființă imaginară care sperie copiii”; cf. *borza*, *baubau*, *bolea*, cu o trimitere și la *borcea*. Ultima lucrare importantă, DELR, preia informațiile din DA și adaugă atestarea prea târzie (1730) a cuvântului prin antroponimul *Bordea* și o atestare din 1912 a apelativului *borcea*, definit ca și *bordea*. În toate dicționarele, etimologia cuvintelor *bordea* și *borcea* este considerată necunoscută. Pentru *borză*, DELR trimite la un lexem lucrat sub *borzoș*, adj. (reg.) „zbârlit”, din magh. *borzas*, *borzos*, cu același sens. Prin derivare regresivă, din *borzoș* se formează adj. *borz* „zbârlit” și apoi subst. fem. *borză*¹ (bot.) „chica-voinicului”, cu pl. *boarze*, și *borză*², considerat sinonim cu *bordea* și definit identic („ființă imaginară care sperie copiii”). Acestui ultim apelativ i se găsește o primă atestare din anul 1628, prin antrop. *Borza* (din *borzoș*, dar, poate, și din magh. *borz* „bursuc”).

Aceste interpretări lexicografice și semantice suscită câteva observații. Mai întâi, cu o singură atestare, cuvântul *borcea*, sinonim cu *bordea*, devine suspect de neautenticitate, putând fi o înregistrare eronată, o greșeală de tipar sau o formă coruptă a substantivului *bordea*. În același timp, numele de persoană *Borcea*, cu răspândire în toată țara, cu 4314 ocurențe și alte 90 cu varianta *Borcia* calculate în DFNFR, și cu mare vechime a atestărilor (1417, în Ardeal; iar în Moldova în 1455, prin oiconimul *Borcești*, și 1472, diacul Borcea – DRH, A, II: 69, 279), nu indică o direcție etimologică și semantică spre hapaxul apelativului *borcea*. Etimonul tc.-cuman *Borča* (Constantinescu 1963: 210) sau bg. *Borče* (Iordan 1983: 73) poate fi controversat. Apoi, lexemul *borză*² nu poate fi decât varianta *borza*, rezultată prin alternanță consonantică din *bordea*, așadar fără relație cu *borzoș*. Precizăm și faptul că atestările numelui *Borza* sunt mult mai vechi și lesne de identificat: Borcea la 1412 (DRH, A, I: 46), iar răspândirea cu precădere în Transilvania (2436 de persoane din totalul de 4305) și Crișana (776), cf. DFNFR, susține etimonul maghiar.

În cazul cuvintelor vechi, apelative sau nume proprii, cu mare răspândire pe întreg teritoriul românesc, un etimon necunoscut trebuie căutat mai întâi în substratul limbii și în moștenirea limbii latine, mai ales dacă vocabula desemnează unul dintre elementele unor străvechi credințe populare, care pot dăinui secole și milenii. *Bordea* este, evident, în acest orizont de așteptare etimologică. *Dicționarul etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică* (2008) al lui Mihai Vinereanu, care, în pofida devierilor tracomane, cuprinde un material informativ remarcabil, nu înregistrează cuvântul *bordea* ca posibil element de substrat al limbii române. Sugestia unei căi de investigație mai rodnică a venit din aflarea întâmplătoare (dintr-un film artistic) a existenței în demonologia populară a Italiei de nord a unei făpturi acvatice malefice numite *borda*. Asemănarea izbitoare în formă și semantism a cuvântului italian cu *bordea* românesc a stimulat o cercetare documentară cu rezultate rapide. Două articole semnate de Angelico Prati

oferă un bogat material informativ pentru cunoașterea unei zone aparent minore a culturii populare, dar de o vechime și persistență uimitoare. În *Bestie e fantasmi in forme di metèore* (Prati 1933), o fantasmă este Befana, cu nume polisemantic: 1. bobotează, 2. personaj care aduce daruri de bobotează, 3. dar de bobotează, 4. femeie bătrână și urâtă. În zona Milano, Pavia, Parma și alte localități din nordul Italiei, *balla la veggia/vecchia* – dansează baba – înseamnă tremurul vaporilor de apă în zilele caniculare (fenomenul cunoscut ca *fata morgana*). Această bătrână este Befana, o ființă fantastică, al cărei nume este dat și fulgerului (*baleno*) sau fascicolului de lumină cu oglinda, produs de o persoană invizibilă, un fapt diabolic. În zona Milano, Bergamo, Romagna, Modena, Mirandola, Parma, Bologna, *befana* sau *vecchia* este și vântul puternic din nord, și ceața, care este numită și *borda*, *burda*, *sburda*. La Mirandola, *far burda* este sinonim cu *far bau bau*, iar la Bergamo, *borda* înseamnă „mască”.

Într-un alt articol, Prati (1934) îmbogățește substanțial evantaiul semantic al numelui *borda*, căruia îi identifică 21 de sensuri și multe derivate. Selectăm pe cele semnificative pentru căutarea noastră: *borda* e un nume foarte vechi pentru o fantasmă care personifică ceața, în unele locuri vântul. În zona Parma, există o fantasmă masculină, *bordón* sau *órco* „moșul, baubau”, cu care se sperie copiii, sau un *lupo mannaro* „vârcolac”, și feminină, *borda* „femeie urâtă și bătrână, care face acte de «befana»”. Se inventariază numeroase alte forme și sensuri, în dialecte italiene și în limbi romanice (spaniolă, catalană, portugheză, provensală, franceză) *bordo* „morocănos, grosolan”; pentru animale dăunătoare sau murdare; în Apeninii bolognezi, *borda* desemnează nevăstuica, iar lat. târziu *burdus* avea sensurile „catâr” și, figurat, „bastard”, „bădăran”. Sunt înregistrate și numele de persoane *Borda* și fem. *Bordella*, în relație cu *burdo* și *burdus*. În sintagme verbale (ex. *far burda*) se impune sensul „a speria, a înspăimânta”. Remarcabilă este relația cu rom. *a zburda* „a alerga de colo colo”, apropiat de rover. *sbeanar* „a hoinări, a înnebuni”, și, mai ales, cu *a îmburda* „a se agita, a se da peste cap, din cauza fantasmelor”, cum face un apucat, un lunatic. DLR nu face aceste conexiuni semantice și propune etimologii nesigure pentru: (a) *zburda*, probabil din lat. **exburdare*, cf. lat. *burdus* „catâr”, și (a) *îmburda*, cu etimologie necunoscută, dar cu posibilă relație cu *a zburda* și lat. pop. **imburdare*, din *burdus*.

Răspândirea panromanică a cuvântului *borda*, cu variante, ca substantiv și antroponim – celebru este Jean-Charles de Borda (1733–1799), matematician, fizician și navigator francez –, indică o moștenire latină, necunoscută din dicționarele clasice, fapt de așteptat, căci literatura Antichității nu putea înregistra toate cuvintele și credințele care constituiau mitologia populară, cu demoni mărunți și credințe obscure, care vin din străfundurile umanității. Nici marile dicționare descriptive și etimologice ale limbilor romanice occidentale nu înregistrează termenul *borda* decât cu sensuri din sfera navigației (bordul navelor, vela latină și altele). Un etimon latin pentru rom. *bordea* este foarte probabil, dar implică o dificultate fonetică: un lat. **bōrda* trebuia să evolueze la rom. *boardă*, astfel încât

forma nediftongată *bordea* ar trebui explicată. Nu este exclus ca forma cea mai veche a cuvântului să fie *boardă*, cu varianta *boarză*, apoi, dintr-un pl. *borze* se va fi refăcut sg. *borză* și *bordă* (*bordea*). Evoluția fonetică a termenului are o perioadă obscură, ca și semantica sa.

BIBLIOGRAFIE

- Chirica, Tanasachi 1984 = Vasile Chirica și Marcel Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, Iași.
- Chiriță 1888 = C. Chiriță, *Dicționarul geografic al județului Iași*, București.
- Chiriță 1889 = C. Chiriță, *Dicționarul geografic al județului Vaslui*, București.
- Ciubotaru 1991 = Mircea Ciubotaru, *Toponimia bazinului hidrografic Rebricea (jud. Iași – jud. Vaslui). Oiconimele. Perspectivă istorică* (I), în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»” (AII), XXVIII, p. 301–332.
- Codrescu 1889 = Theodor Codrescu, *Uricarul*, XIV, Iași.
- Constantinescu 1963 = N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Române.
- Densușianu 1893 = *Chestionarul despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români*, de Nicolae Densușianu, la BAR, Ms. 4552 (Răspunsuri din jud. Vaslui, în anii 1893 și 1894).
- Ghinea, Ghinea 2000 = Eliza Ghinea și Dan Ghinea, *Localitățile din România. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică.
- Hulubaș 2006 = Adina Hulubaș, *Codrul Borzei – valori matriciale*, în „Dacia literară”, nr. 5/2006, p. 50–53.
- Jordan 1983 = Iorgu Jordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Neculce 1980 = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, Editura Minerva.
- Obreja 1979 = Al. Obreja, *Dicționarul geografic al județului Iași*, Iași, Editura Junimea.
- Prati 1933 = Angelico Prati, *Bestie e fantasmi in forme di metèore*, în „Il Folklore Italiano. Archivio trimestriale”, fasc. III–IV, p. 107–109.
- Prati 1934 = Angelico Prati, *Vicende di parole*, I, *Termini riguardanti credente e costume*, în „Il Folklore Italiano. Archivio trimestriale”, fasc. IV–V, 1934, p. 9–15.

Sigle

- ANI, DOC. = Arhivele Naționale Iași, *Documente*.
- ANI, EPITR. = Arhivele Naționale Iași, *Epitropia Sf. Spiridon*.
- ANI, HP = Arhivele Naționale Iași, *Hărți și planuri*.
- ANI, ISPR. IAȘI = Arhivele Naționale Iași, *Isprăvnicia ținutului Iași*.
- ANI, MĂN. BĂRNOVA = Arhivele Naționale Iași, *Mănăstirea Bârnova*.
- ANI, MJM = Arhivele Naționale Iași, *Ministerul Justiției din Moldova*, tr. 1785, op. 2035.
- ANI, MLPM = Arhivele Naționale Iași, *Ministerul Lucrărilor Publice din Moldova*.
- ANI, MS = Arhivele Naționale Iași, *Manuscrite*.
- ANI, SSM = Arhivele Naționale Iași, *Secretariatul de Stat al Moldovei*.
- ATLAS MOLD. = Institutul Geografic al Armatei, *Atlasul Moldovei*, sc. 1:50 000, București, 1892–1898.
- BAR, H, CFR = Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Hărți, *Creditul funciar rural*.
- CAT. BACĂU 1820 = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845)*. IV. *Ținutul Bacău. Partea I (1820)*, volum editat de Mircea Ciubotaru, Sorin Grigoruță și Silviu Văcaru, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2013.

- CAT. HÂRLĂU 1820 = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845)*. V. *Ținutul Hârlău*. Partea 1 (1820), volum editat de Marius Adumitroaei și Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, Iași, 2013.
- CAT. IAȘI 1820 = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845)*. II. *Ținutul Iașilor*. Partea 1 (1820), volum editat de Marius Adumitroaei, Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, Iași, Editura StudIS, 2011; reeditare la Casa Editorială Demiurg Plus, Iași, 2013.
- CAT. PUTNA 1820 = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845)*. VIII. *Ținutul Putna*. Partea 1 (1820), volum editat de Mircea Ciubotaru și Nicoleta Dănilă, Casa Editorială Demiurg Plus, Iași, 2014.
- CAT. ROMAN 1820 = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845)*. I. *Ținutul Romanului*. Partea 1 (1820), volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, Iași, Editura StudIS, 2008; reeditare la Casa Editorială Demiurg Plus, Iași, 2013.
- CAT. VASLUI 1820 = *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845)*. IX. *Ținutul Vaslui*. Partea 1 (1820), volum editat de Mircea Ciubotaru și Lucian-Valeriu Lefter, Casa Editorială Demiurg Plus, Iași, 2016.
- Călători* 1973 = *Călători străini despre Țările Române*, V, editor Maria Holban, București, Editura Științifică.
- Călători* 1976 = *Călători străini despre Țările Române*, VI, editor Maria M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Mustafa Ali Mehmed, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- CHARTA MOLD. = *Charta Moldovei* (ms.), 1854, de Ioan Giurgescu, la BAR, Hărți, C–CXII–47.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1907–1944.
- DELR = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul etimologic al limbii române*, I, A–B; coord.: acad. Marius Sala și Andrei Avram, membru corespondent al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, 2011.
- DFNFR = *Dicționar de frecvență a numelor de familie din România*, vol. I (A–B), Editura Universitaria, Craiova, 2003.
- DIR, A, XVI/4 = *Documente privind istoria României*, seria Moldova, veacul XVI, vol. IV, București, Editura Academiei, 1952.
- DIR, RĂSCOALA DIN 1821 = *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, III, București, Editura Academiei, 1960.
- DLR = Academia Română. *Dicționarul limbii române*, București, 1965–2010.
- DLROM = *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979.
- DOC. IAȘI a, b = *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, II și III, editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2000.
- DRH, A = *Documenta Romaniae Historica*, seria Moldova, vol. I, II și IX, București, Editura Academiei, 1975, 1976 și 2014.
- HARTA VAS. = *Harta topografică a județului Vaslui*, sc. 1: 100 000 (ridicată în 1889).
- MEF = *Moldova în epoca feudalizmului*, vol. VII, partea I, ediție de P.G. Dmitriev și P.B. Sovetov, Chișinău, 1975.
- SĂMILE VISTIERIEI = *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, vol. III, editat de Ioan Caproșu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2011.

BORDEA: THE TOPONYMIC FIELD NAME AND ETYMOLOGIES

ABSTRACT

A fountain from the 17th century, an important milestone on the road from Iași to Vaslui, became the nucleus of a complex toponymic polarizing field, well known in the southern area in report to the capital of Moldavia. The *Fântâna Bordei* (*Fountain of Bordea*), attested in 1682, is

located in the *Poiana de la Borde (Borde Meadow)* (1801) in the *Pădurea de la Bordea (Bordea Forest)* (1859) or *Pădurea Bordii (Forest of Bordea)* (1912), which covered the *Dealul Bordii (Hill of Bordea)* (1841), with a peak, *Piscul Bordii (Peak of Bordea)* (1888). By extension, the name *Bordea* gets to designate a high hill of about 15 km. At the *Poiana de la Borde (Borde Meadow)* was established a post office (*Poșta de la Bordea*), which existed in 1772–1774, moved afterwards approximately 2 km West, to the *Crâșma de la Bordea (Bordea Tavern)* (1834), where was founded a hamlet (1869), the nucleus of the present village (unofficial) *Bordea*, in the commune named *Grajduri*, district of Iași. At the *Çișmeaua Bordii (Pump of Bordea)* there was a settlement of the postmen, known as the village with this name since 1820. On the site of this village, now disappeared, was established in 1935 a sanatorium for the tuberculosis patients. The road that passed over the *Dealul Bordii (Hill of Bordea)*, beside the *Fântâna Bordii (Fountain of Bordea)*, with a few changes in the route, was called *Drumul Bordii (Road of Bordea)* (1840), and an affluent of the *Pârâul Cucoarii (Creek of Crane)* is attested as *Pârâul Bordea (Bordea Creek)* (1912). The etymology of the toponym *Fântâna Bordii (Bordea Fountain)* is transparent: the name of a person *Bordea*, known today throughout the country. At the origin of the anthroponym there is the appellative *bordea* (with the variant *borza*), meaning “a demonic being, a bugbear”.

Previously, another researcher tried to accredit the interpretation of *Pădurea/Codrul Borzei (Forest/Wood of Borza)*, present in the novel *Noaptea de Sânziene (Nights of Sânziene)* by M. Sadoveanu, as a proof that a demon *borza* controls the sacred space of the forest. The etymology of the noun *bordea* is considered unknown. The belief in the existence of a demonic creature with attributes in the air and in the water, called in Italian and other Romance languages *borda*, suggests the possibility of a common inheritance, from a Lat. **bōrda*. A phonetic difficulty (the expected development up to the Rom. *boardă*) leads us to consider this etymology as a hypothesis.

Keywords: *Bordea, toponym, anthroponym, bugbear, Lat. bōrda*